

УДК: 351:37.013 (101.1)

Лебедева Надія Анатоліївна,
аспірант кафедри публічного адміністрування, Міжрегіональна Академія управління персоналом, 03039, м. Київ, вул. Фрометівська, 2, тел.: (063) 481 52 95, e-mail: vsesvit894@ukr.net

ORCID: 0000-0003-4095-2631

Лебедева Надежда Анатольевна,
аспірант кафедри публічного адміністрування, Межрегиональная Академия управления персоналом, 03039, м. Киев, ул. Фрометовская, 2, тел.: (063) 481 52 95, e-mail: vsesvit894@ukr.net

ORCID: 0000-0003-4095-2631

Lebiedieva Nadiia Anatoliivna,
post-graduate student of the Department of Public Administration, Interregional Academy of Personnel Management, 03039, Kyiv, Str. Frometivska, 2, tel.: (063) 481 52 95, e-mail: vsesvit894@ukr.net

my of Personnel Management, 03039, Kyiv, Str. Frometivska, 2, tel.: (063) 481 52 95, e-mail: vsesvit894@ukr.net

ORCID: 0000-0003-4095-2631

ФІЛОСОФСЬКИ ЗАСАДИ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ У ВИХОВНІЙ СФЕРІ

Анотація. У статті схарактеризовано філософські засади державного управління у виховній сфері. Проаналізовано наукові публікації сучасних українських вчених у галузі виховання молоді, а також враховано думки всесвітньо відомих філософів. Встановлено, що виховання має базуватися на філософсько теоретико-методологічному аналізі всього виховного процесу та сучасних досягненнях науки. Державне управління у сфері виховання є необхідним для покращення людських особистостей і суспільства загалом.

Ключові слова: філософія, державне управління, виховна сфера, виховання, сучасне суспільство.

ФИЛОСОФСКИЕ ОСНОВЫ ГОСУДАРСТВЕННОГО УПРАВЛЕНИЯ В ВОСПИТАТЕЛЬНОЙ СФЕРЕ

Аннотация. В статье охарактеризованы философские основы государственного управления в воспитательной сфере. Сделан анализ научных публикаций современных украинских ученых в области воспитания молодежи, а также сделан акцент на мысли всемирно известных философов. Установлено, что воспитание должно основываться на философско теоретико-методоло-

логическом анализе всего воспитательного процесса и современных достижений науки. Государственное управление в сфере воспитания необходимо для улучшения качества каждой личности и общества в целом.

Ключевые слова: философия, государственное управление, воспитательная сфера, воспитание, современное общество.

PHILOSOPHICAL BASES OF STATE ADMINISTRATION IN THE EDUCATIONAL SPHERE

Abstract. The article describes the philosophical foundations of state administration in the educational sphere. The analysis of scientific publications of contemporary Ukrainian scientists in the field of education of youth is made, as well as the opinions of world-famous philosophers are taken into account. It was established that education should be based on a philosophical, theoretical and methodological analysis of the entire educational process and modern achievements of science. Public administration in the field of education is necessary for the improvement of human beings and the whole society.

Keywords: philosophy, state administration, educational sphere, education, modern society.

Постановка проблеми. Розвиток сучасного суспільства не можливо уявити без якісного виховання молоді. Своєю чергою, вдосконалення процесу виховання є одним з найважливіших завдань державного управління. Державне управління у виховній сфері має враховувати досвід усього людства і найкращі традиції українського народу, що не можна уявити без звернення до надбань філософії.

За твердженням кандидата технічних наук, магістра ділового адміністрування і академіка Української муніципальної академії Валерія Павловича Рубцова та кандидата з державного управління Наталії Іванівни Перинської, “управління є складним і універсальним соціальним феноменом. Управління в суспільному (соціальному контексті) — це цілеспрямований вплив, необхідний для

узгодженої спільної діяльності людей для досягнення ними бажаного результату. Розвиток суспільства, окремих його сфер є неможливим без встановлення та реалізації певного набору законів, правил, норм, алгоритмів його поведінки загалом і його складових зокрема” [1, с. 104]. Проблема внутрішнього стану особистостей сьогодення в складних соціально-економічних умовах сприяє відчуженню людини від людини, наслідком чого є наркоманія, пияцтво, самогубство. Запобіганням подібних явищ є процесом виховання на найвищому соціальному рівні — державному.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Якщо звернутися до праці кандидата політичних наук, доцента Валентина Малиновського, то можна знайти достатньо детальне визначення державного управління, як одного

із “видів діяльності держави, сутністю якого є здійснення управлінського організуючого впливу шляхом використання повноважень виконавчої влади через організацію виконання законів, здійснення управлінських функцій з метою комплексного соціально-економічного та культурного розвитку держави, її окремих територій, а також забезпечення реалізації державної політики у відповідних сферах суспільного життя, створення умов для реалізації громадянами їх прав і свобод” [2].

Український вчений В. В. Корженко дослідив проблеми зміни філософських парадигм у педагогіці. Роль виховання — це сутнісний чинник у суспільному розвитку. Логічні розміркування вивели науковця до розуміння буття, що є нетрадиційним у людському трактуванні природи разом із соціальною істиною та “специфікою філософського мислення” [3, с. 203]. Класично оновлена педагогічна парадигма з точки зору філософського погляду — це “метаморфози просвітницьких ілюзій у філософії І. Канта та Г. Гегеля” [3]. В. В. Корженко висвітлено як трансформувалися та розвивалися не-класичні концепції ґрунтового виховання, як, наприклад, діалектико-матеріалістичний детермінізм, результатом чого стало соціокультурне тлумачення виховання особистості.

З позиції філософського знання П. Д. Біленчук, В. Д. Гвоздецький, С. С. Сливка обмірковували твердження правових досліджень, обґрунтувавши з точки зору саме юриспруденції та філософії феномен права у співвідношенні з такими категоріями, як воля, свобода, рівність, мо-

раль, справедливість, влада та закон. Досліджуючи виникнення філософсько-правових думок, їх подальше формування в Україні, вчені розкрили філософсько-правові особливості української національної ідеї права, її соціальні та культурологічні концепції. Філософія правового виховання юридичної особи, становить філософію “безпеки правової життєдіяльності людини” [4].

Правове виховання як складова державного управління всебічно розглянуто у контексті філософських проблем вченими А. П. Гетьманом, О. Г. Данильяном, О. П. Дзьобаньом, С. Б. Жданенком, Ю. Ю. Калиновським. Висвітлюючи предмет, структуру та функції правового виховання, а також його організаційно-управлінські основи, наявною є роль державності у правовому вихованні, формуванні демократичної, правової культури та державотворенні. Значну увагу науковці приділяли аналізу традицій правового виховання в різних цивілізаційних системах, а також проблемам правового виховання в сучасній Україні [5].

Мета статті — на основі аналізу наукових публікацій сучасних українських вчених у галузі філософії та виховання молоді розглянути філософські засади державного управління у виховній сфері.

Виклад основного матеріалу. Кандидат політичних наук М. А. Бойчук у дослідженні “Влада і громадянське суспільство: механізми взаємодії” зауважує: “Сучасна філософсько-політологічна думка ще не встановила між “владою” і “громадянським суспільством” технологічний зв’язок у достатньому обсязі. Крім цього, за-

лишаються нерозв'язаними питання, пов'язані з обґрунтуванням єдиної парадигми влади, яка була б здатна піднятися над полярністю класичної і неklasичної парадигм осмислення цього явища, подолати суперечності між концепціями “влади над” і “влади для”, маючи інституціональний характер, вона рівною мірою належить державі і громадянському суспільству.

Проблемна ситуація полягає у тому, що в культурно-історичному і політологічному вимірах існує суперечливе уявлення про місце і роль влади у формуванні громадянського суспільства, оскільки доведено, що влада належить, з одного боку, державі, а з іншого — нібито належить і громадянському суспільству, яке разом із державою створюють єдиний правовий простір і тому мають бути рівноправними учасниками владних відносин у межах соціального організму країни” [6, с. 2–3].

Проблемам виховної сфери з точки зору сучасних філософських поглядів присвячені наукові розвідки багатьох українських вчених. Так, кандидат філософських наук П. Лісовський у статті “Духовний капітал як філософська рефлексія в сучасній освіті України” розкриває глибоко-філософську формулу духовного капіталу і розглядає концепцію патріотичного виховання як запоруку якісної освіти в безпекотворенні сучасної України. Вчений зосередив увагу на тому, що потрібно побудувати ефективні духовні константи, в межах яких освіта повинна утверджувати не лише національну, а й європейську громадянськість в діалозі культур. Інтелектуальний та соціаль-

но-економічний розвиток потребує, на думку вченого, оновлення громадянськості на засадах патріотичного виховання [7, с. 210].

Проблеми людини проаналізував О. Г. Івченко. Він розглядав її в громадянському суспільстві як головний суб'єкт. Вчений торкався суспільного, громадянського і партійного, статусу, описував моральні пріоритети разом з духовними цінностями, приділяючи увагу саме формуванню в людині громадянської культури, як складової сучасного українського суспільства. Вчений дійшов твердження свободи особистості та відповідальності, зазначивши, що людина постає виразником власних потреб та інтересів саме в структурі ринкових відносин. Ідеалом, який є найвищим і також найбільш оптимістичним виступає особистість, яка поєднує в собі найкращі властивості людини і громадянина, навколо якої сконцентрована освіта, культура, виховання. Забезпечення інформацією життєдіяльного простору такої людини висвітлює лінію загального гуманізму в громадянському та особистісному розвитку [8].

Цікавим науковим доробком у контексті нашого дослідження є наукова праця “Філософсько-педагогічна концепція П. Д. Юркевича” Світлани Кузьміної. У другому параграфі дисертації “Теоретичне підґрунтя філософсько-педагогічної концепції П. Юркевича” вона зазначає, що головною функцією філософії український мислитель вважав побудову цілісного світогляду шляхом інтелектуального виправдання істин, досягнутих християнською вірою [9, с. 9]. “Філософ стверджував пріори-

тет духовного розвитку особистості в процесі творчої діяльності, в якій за домінування суб'єкт-суб'єктних виховних відносин, повинна виникати гармонія психологічної (відчутної, формальної) і моральної свободи, що знаходить свій вираз у здатності до самоперемоги і самовдосконалення". Дослідниця також зауважує, що безперечною очевидністю для мислителя було живлення педагогіки не лише християнським вченням, а й досвідом певної національної традиції виховання, яка своєрідно втілює педагогічну ідею в житті. Крім того, джерело педагогічного знання складають і факти дослідних наук" [9, с. 9].

"Метою виховання є забезпечення інтелектуально-емоційного прийняття ідеалу, розвиток сил до його досягнення і надихання вихованця до перебудови своєї особистості за духовними законами. Позаяк останнє неможливо без самодіяльності, самовдосконалення, виховання повинне мати своїм загальним завданням самовиховання. Таким чином, пріоритетом педагогічної стратегії П. Юркевича виявляється збереження унікальності особистості й створення умов її вільного духовного, суто людського, розвитку" [9, с. 9].

В умовах глобалізації дослідження процесів суспільної громадянської інституалізації в системі освіти й моделях управління є наявним у концепції соціальної філософії. Глобальний розвиток, моделі управління та рівні самоуправління, проблеми соціального виховання й освіти, їх роль у становленні громадянських інститутів, держави та вплив на життя суспільства стали темою ґрунтовного дослідження В. В. Зінченко

[10]. Вченим розглянуті тенденції та моделі інститутів глобалізованого суспільства сучасності, освіти та суспільного виховання, процесів соціального управління в контексті розвитку громадянського суспільства з урахуванням існуючих концепцій соціальної філософії, філософії освіти, форм світоглядних стратегій розвитку сучасного індустріального суспільства, а також особливості взаємовідношення соціуму, людини та держави. Виховання, на думку В. Зінченка, є не тільки головною цінністю державності. Це базова складова національної безпеки та суспільної свідомості. Держава повинна через виховання формувати особливі риси інтелігенції та громадянського життя. Інституалізацію соціальної свідомості в громадянських структурах розглянуто вченим як передумову суспільного розвитку в філософії освіти та менеджменті виховання. Науковцем проаналізовано модернізацію соціального та економіко-політичного розвитку разом із потенціалом антропологічно-психологічної структури людини в ціннісно-нормативному вимірі сучасного громадянського суспільства. Окреслено реформаційні стратегії в соціумі та перспективи гуманізації систем освіти, управління, виховання. В. Зінченко дослідив перспективи формування інтегрованої соціально-гуманістичної системи суспільного виховання інтелектуальної особистості в контексті демократичного суспільно орієнтованого розвитку громадянських інститутів та управлінської практики у світі і в Україні на сучасному етапі [10].

У своїй науковій статті Л. Йовенко зауважує, що з метою виконання

положень Національної доктрини розвитку освіти України у ХХІ ст. розроблена спеціальна програма навчальної дисципліни “Українське дитинознавство”, яка має виняткове значення при підготовці майбутніх учителів до педагогічної діяльності, де наголошено, що під час вивчення передбачених програмою тем варто застосовувати комплексний підхід, який полягає в поєднанні етнографічних матеріалів з мистецтвознавчими та фольклорними, у використанні поезії, музики, танцю, гри та обрядових дійств, різних видів наочності. Особливо акцентовано увагу на впровадженні національної системи виховання і широкому використанні надбань народної педагогіки і культури [11, с. 68–70].

На думку О. В. Шестоपालюк, особливості громадянського виховання існують за умов гуманізації професійної освіти, яка, своєю чергою, потребує радикальної переорієнтації. Визначивши основні принципи громадянського виховання, можна дійти висновку щодо спрямування формувати громадянськість як інтеграційну якість та самоорганізацію особистості, що надасть людині можливість бути юридично, соціально, етично та політично дієздатною. Таким чином, гуманізація освіти створює умови для відродження духовного, етичного й інтелектуального потенціалу нації [12, с. 31].

Онтологічні, гносеологічні та аксіологічні аспекти спілкування розкрито О. С. Пономарьовим завдяки осмисленню сутності феномену управління, в контексті формування та розвитку управлінської культури як важливої передумови забезпечен-

ня ефективної діяльності колективу та успішного досягнення заданих цілей. Вчений окреслює значення мовних та невербальних засобів спілкування в культурі управління. Саме тому й обґрунтовано необхідність посилення духовно-культурного виховання молоді в системі формування нової генерації національної еліти. Таким чином, отримання належного ефекту від застосування принципів і положень філософії, спілкування можливе лише при цілеспрямованій діяльності системи освіти, управлінських структур та інших авторитетних суспільних інститутів з істотного підвищення загального духовно-культурного рівня населення [13].

Українським науковцем Г. Д. Береговою розглянуто визначальні аспекти органічного поєднання навчання й виховання через трансформаційні процеси спілкування поколінь. На думку вченої, це створює можливості окреслення теоретико-методичних аспектів засвоєння філософських знань і визначення методологічних підходів до формування практичного світогляду особистості майбутнього фахівця у вищих вітчизняних навчальних закладах. Наявними є домінуючі в сучасній філософсько-педагогічній літературі полярні позиції щодо виховання як способу спілкування поколінь: авторитарне розуміння виховного процесу як впливу ззовні й гуманістичне його бачення, яке спрямоване на розвиток усього кращого, що може бути закладено в індивіді від природи. Очевидною є перевага гуманістичної системи теоретичної реконструкції міжпоколінного досвіду,

орієнтованої на збагачення внутрішнього світу вихованця з урахуванням його індивідуальних особливостей та самостійних духовних зусиль. “Взаємоперетин філософії освіти й виховання дозволяє визначати ключовою позицією освітньо-виховної діяльності цілеспрямованість, а об’єднуючим чинником — її педагогічний результат, що полягає у формуванні інтелектуального й духовного потенціалу людини” [14, с. 3].

Потреба у зміцненні національної єдності та самосвідомості українців, формування національної ідентичності, а також обґрунтування провідної ролі в процесі запобігання від негативних інформаційних впливів саме гуманітарної освіти висвітлено у дослідженні Є. О. Архипової “Гуманітарна освіта як засіб протидії негативним інформаційним впливам” [15]. “Виховання гармонійно розвиненої, патріотично налаштованої та соціально відповідальної особистості, яка спроможна протистояти деструктивним інформаційним впливам, має бути пріоритетним напрямом державної гуманітарної політики, яка повинна передбачати проведення комплексних заходів, зокрема в освітній, культурній, науковій та інформаційній сферах” [15, с. 4]. “Сучасна освіта має виконувати не лише традиційну функцію передачі соціального досвіду, а й значною мірою функцію підготовки людини до життя в епоху стрімких соціальних змін. Вона повинна не лише навчати людину запам’ятовувати та відтворювати інформацію, а й прищеплювати навички використання отриманих знань для пошуку виходу з нетрадиційних ситуацій, синтезу-

вання нових знань, здатності до самостійного прийняття рішень і критичного сприйняття інформації” [15, с. 9].

На нашу думку, існує необхідність впровадження у виховний процес механізмів, які б знайомили студентів з основами інформаційної безпеки, логікою як складовою протистояння негативним інформаційним впливам, що має бути завданням державного управління.

Історико-педагогічний досвід України за останні часи має багато нового в доробку розвитку та становлення системи національного виховання й освіти. Український вчений Михайло Левківський зауважує, що в останнє десятиліття у напрямі “реалізації принципу народності, культури відповідності в історію вітчизняної педагогіки широко вкраплюється народний досвід виховання і навчання дітей та молоді, який має стати надбанням майбутніх вчителів” [16, с. 3].

Аналізуючи проблему національно-патріотичного виховання молоді, В. І. Ряшко вказав на гостроту проблем, що постають нині перед навчальними закладами України. Підготовка спеціалістів пов’язана з вихованням, оскільки саме молоді люди візьмуть на себе відповідальність за будівництво нашої держави у XXI ст. [17]. Отже, держава повинна впливати на процеси виховання, беручи до уваги майбутній економічний і соціально-політичний розвиток, забезпечувати стабільний правопорядок з метою обороноздатності, що має базуватися на філософсько-теоретико-методологічному аналізі всього виховного процесу та сучасних досягненнях науки.

Той факт, що необхідність формування національно-патріотичного виховання сприятиме якості освіти, посиленню ефективної конкурентоспроможності, зростанню інформаційно-аналітичних і безпекотворчих процесів, мобільності основних факторів зростання духовного виробництва капіталу та забезпеченню сталого розвитку національної свідомості як виробленню внутрішньої автономії “спокою” особистості, держави та громадянського суспільства добре висвітлив П. Лісовський [7].

Державне управління у сфері виховання схарактеризовано у праці українського науковця Т. Л. Желюк крізь призму принципів функціонування мілітаризованої служби в Україні, як “виховання мілітаризованих службовців на патріотичних, бойових традиціях українського народу, додержання військової дисципліни” [18, с. 47]. Т. Л. Желюк у своїй праці розкрила теоретичні та практичні аспекти функціонування інституту державної служби, висвітлила засади організації, проходження та функціонування державної служби, управління державною службою, ресурси забезпечення, види державної служби в Україні. “З державно-правової точки зору державний службовець представляє державу як у середині країни, так і ззовні (у відносинах з іншими державами, громадськими і недержавними організаціями). Державний службовець є представником державної адміністрації і всі свої дії здійснює від імені держави та за її дорученням; держава і у відповідних випадках застосовує до нього засоби адміністративного примусу. Державний службовець

обіймає державну посаду лише в державному органі, вирішує державні завдання в економічній, соціальній та адміністративно-політичній сферах” [18, с. 57]. Отже, виховання здійснюється обов’язково завдяки державному управлінню.

Багатогранність та комплексність державного управління залучає понятійний апарат та методологічний інструментарій багатьох наук, посеред яких особливе місце відведено філософії. Саме філософія дає змогу робити предметні висновки у науковій сфері державної служби [18, с. 13].

У науковій статті “Парадигмальна система ціннісних орієнтирів у форматі духовного капіталу як запорука мудрого самозбереження” П. Лісовський визначив характерну ознаку аномійного стану соціальної системи, як прискорений масовий процес маргіналізації індивідів, в результаті якого вони опиняються за межами тих соціальних спільнот, в яких перебували раніше. “Диференціація суспільства веде до того, що певна його частина живе на межі бідності, ставлячи собі за мету лише фізіологічне виживання. Відповідно ці люди перебувають у стані глибокої соціальної деградації і не бачать майбутнього. Значна частина людей із звичайного способу існування опиняється в екстремальних умовах, які загрожують їм психологічними стресами, моральними деформаціями тощо” [19, с. 245–246]. Вчений також зауважує, що такий внутрішній екстрим сприяє створенню стану внутрішнього розладу і дезорієнтації, відчуженню людини від людини. Втрата зв’язку із зовнішнім світом порушує зако-

номірність та норми стосовно самого себе, результатом чого є п'янство, наркоманія, навіть самогубство [19, с. 246].

Автор цієї наукової роботи цілком поділяє думку П. Лісовського в плані існування вічних цінностей національної ідеї, які переходять на новий якісний стан із розвитком суспільства, стаючи основою для нового духовного елементу. “Не дивлячись на те, що зміст нової цінності буде суттєво різнитися від змісту її попередниці і нова цінність стане грати принципово нову роль в житті суспільства, вона обновлює певні елементи старої цінності. Перехід до нових суспільних відносин детермінує утвердження нових соціальних цінностей, адже в суспільстві поступово накопичуються якісно нові проблеми, що вимагають для свого вирішення нові еталонні зразки і духовні цінності, тобто відбувається теоретичне осмислення сутності сучасного суспільства, закономірностей його розвитку, розроблення стратегії соціального поступу” [19, с. 246].

З цієї точки зору виховання є складовою процесу формування якісно нових духовних цінностей, зміст яких сприятиме виведенню суспільства на більш гармонійний духовний шар.

За визначенням відомого українського науковця, доктора педагогічних наук М. М. Фіцули, процес виховання — це система виховних заходів, спрямованих на формування всебічно і гармонійно розвиненої особистості. “Він має свою специфіку, передусім цілеспрямований характер. Наявність конкретної цілі робить його систематичним і послі-

довним, не допускає випадковості, епізодичності та хаотичності у проведенні виховних заходів” [20, с. 218].

З давніх-давен людство шукало найкращі шляхи виховання своїх громадян. Загальновідомо, що Сократ не залишив першоджерел своїх філософських міркувань нащадкам, але завдяки його учню Платонові нам відомо, що метою виховання, на його думку, було пізнання лише самих себе і вдосконалення своєї моралі [21], [22], [23].

Звернімося до інших філософів Античності. Наприклад, за твердженням О. Ф. Лосева, велика праця Платона “Держава” писалася багато років, оскільки помітні відбитки різних настроїв автора, властивих йому протягом усього життя після смерті Сократа. “Першу книгу цього діалогу більшість вчених відносять до раннього періоду творчості Платона, коли він до певної міри ще стикався з модними тоді софістичними навчаннями про прогрес. Друга і третя книги відрізняються особливим риторизмом у ставленні до мистецтва і художнього виховання” [24, с. 6]. У творах “Держава”, “Закон” Платон описав власні думки стосовно виховання ідеальної держави, де саме державне управління мало бути найголовнішим чинником. Найчастіше дослідники говорять про теорією Платона, виходячи з його тверджень про віковий поділ, коли діти до 7 років виховуються біля храмів під наглядом жінок-виховательок, яких призначено державою. Із 7 до 12 років — відвідують державну школу, де навчаються рахуванню й грамоті, а також музиці. Віком після 12 років й до 16 підлітки вихо-

вуються у палестрі гімнастичними вправами. Нездібних дітей треба, на думку філософа, навчати бути землеробами і ремісниками. Юнаків 18 років очікуватиме військово-гімнастична підготовка [16, с. 20]. Отже, саме держава повинна регулювати всі існуючі процеси виховання.

Звернувшись до праці “Держави”, можна помітити, що, розмірковуючи про ідеальну державу, Платон говорить, що якщо країна, яка захоче мати достатньо пасовиськ, буде відрізати частину іншої країни, “а нашим сусідам у свою чергу захочеться відхопити частину від нашої країни, якщо вони теж кинуться в нескінченне користолубство, перейшовши кордон необхідного”, то напрошується висновок про необхідність воювати і мати гарне військо, а також громадян, які будуть правильно виховані [24, с. 163].

Виховання для тіла він тлумачить як гімнастичне виховання, а для душі — мусичеське, і виховання мусичеське передуватиме гімнастичному. Говорячи про мусичеське виховання Платон включає до його складу словесність [24, с. 168]. “У словесності є 2 види: один істинний, а інший помилковий. І виховувати треба обидва види, але спершу — хибне. Маючи справу з дітьми, ми до міфів вдаємося раніше, ніж до гімнастичних вправ. Тому спершу треба братися за мусичеське мистецтво, а потім за гімнастичне”.

Аристотель — учень Платона, був вихователем О. Македонського. На його думку, державне управління у сфері виховання повинно було починатися в державних школах від 7 років, де дітям треба запропонову-

вати зайняття фізичними вправами, музикою, читанням і математикою [16, с. 21].

Лицарі створили для своїх дітей систему світського виховання, в якій “семи вільним мистецтвам” шкільної освіти протиставлялися “сім лицарських добродійностей”. Саме вони і становили зміст виховання та навчання хлопчиків. До цієї системи виховання належали: верхова їзда, плавання, стрілянина з лука, кидання списа, фехтування, полювання, гра в шахи, вміння складати вірші, співати й грати на музичних інструментах. Феодали готувалися до військової служби з дитячих років [16, с. 30]. Філософи епохи Середньовіччя говорили про віру, як першочергову, ніж державне управління у виховній сфері, а мислителі доби Відродження закликали насамперед до самовдосконалення свого таланту й розуму. Однак Ніколо Макіавеллі став одним із філософів в історії політики, який побудував свої роздуми стосовно влади принципово з інших позицій відносно своїх попередників. Епоха Відродження особливо виявила себе у Флоренції, де створювали свої шедеври найталановитіші діячі всесвітньої культури, мистецтва, літератури й філософії (Данте Аліг'єрі, Леонардо да Вінчі, Мікеланджело Буонаротті, Джованні Боккаччо, Галілео Галілей) [21], [25], [26]. Особливість часу, коли жив Макіавеллі (1469–1527), полягає в тому, що монументальний твір “Государ” є написаним завдяки спогляданню ситуації наживо. Макіавеллі жив і працював всередині процесів політики, економіки, культурного життя, які заставили його роздумувати над

питаннями: чим є світ і суспільство, та як створити ідеальне суспільство [27–29]. У результаті спостережень й роздумів він пише працю, до якої звертатимуться перші особи країн навіть у XX ст. Можемо припустити, що праця Макіавеллі подібна до тогочасної виховної рекомендації з державного управління.

У роботі “Государ” Макіавеллі спостерігає за загальною соціально-політичною ситуацією в Європі. Філософ розмірковує над тим, що таке влада, як люди отримують владу, як можна втримувати цю владу однією людиною над іншими людьми, виховуючи їх. Цю збірку правил філософ присвятив Лоренцо де Медичі [30]. На думку автора дисертації, праця Макіавеллі подібна до інструкції з точними вказівками, що і як треба робити, щоб люди слухалися, тобто він надає інструкції з виховання, хоча й жорстокого. Наведемо слова самого Макіавеллі для доказу цього положення: “З якого приводу слухним є відмічати, що людей треба пестити, або знищувати, тому що за найменше зло людина може помститися, а за велике — не може, висновок з чого буде такий, що образу для людини треба вичислити таким чином, щоб не боялись помсти” [30, с. 3].

Відомо, що в епоху Середньовіччя існував канон “намісника Бога на Землі”. Тобто це є представник верховної, Божественної влади неба на Землі. Король не боїться бути звергнутим, навпки король — це остання надія людей у рішенні своїх особистих, майнових справ, коли суд не може їм допомогти. Цей суспільний постулат Макіавеллі достатньо добре описує у другій главі книги, де йдеться

про передачу влади за принципом наслідування. “Підтримка населення держави є абсолютною складовою успіху того, що монарх втримає цю владу в своїх руках навіть якщо з’явиться інший правитель” [30, с. 2]. Макіавеллі також пише, що нащадку володаря, чий піддани встигли прижитися з домом, що володарює, набагато легше втримати владу, ніж новому господарю, “ібо для цього йому достатньо не переступати звичаїв предків. У нас в Італії прикладом може слугувати герцог Феррарський, який втримався при владі після поразки, нанесеної йому венеціанцями в 1484 році і папою Юлієм у 1510 тільки тому, що рід його ісстари правив у Феррарі. Ібо в господаря, що наслідував владу, менше причин і менше необхідності притиснути підданих, чому вони й платять йому більшою любов’ю, і якщо він не знаходить великих пороків, що викликають ненависть, то й закономірно використовує благосне відношення до себе громадян” [30, с. 2]. Прикладів захоплення влади описано філософом дуже багато: Франческо Сфорца, Чезаре Борджія, Олександр VI, король Людовік, опис смерті намісника Раміро де Орко. Тобто будь-хто може захопити владу і цього висновку Ніколо Макіавеллі дійшов, спостерігаючи сучасні йому події. Він пише у главі XVII про те, що люди є злими від природи, невдячними: “Ібо про людей загалом можна сказати, що вони невдячні і непостійні, схилені до лицемірства та обману, що їх відштовхує небезпека, кличе за собою нажива: поки ти робиш добро, вони всією душею обіцятимуть нічого для тебе не жаліти: ні крові, ні життя, ні дітей, ні майна,

але коли в тебе є в них потреба, потім вони одразу ж відвертатимуться від тебе” [30, с. 25; 31, с. 41].

У руслі своїх міркувань про природу людини філософ показує, що государ не повинен думати, що всі люди будуть слухняними. Це будуть жадібні, корисні люди, якими необхідно вміти правити. Треба виховувати підданих на почуттях. Що повинні відчувати люди стосовно свого правителя, любов чи страх? Свої міркування він починає з любові: любов — велике почуття, що спонукає людину до найкращих поступків, навіть подвигів. Але він переносить свої думки про любов на політику і показує, що це почуття може змінюватись: сьогодні піддані люблять володаря, підносячи його на трон, а трохи пізніше усе може змінитися. Покладатися на їхні ґрунтовні почуття стосовно государя не має сенсу. Повинен бути інший засіб для втримання народу у припустимих межах — це страх. Тільки страх дозволяє держати людей у рамках соціуму, у рамках держави. Фізично можуть знищувати людей, які допомогли прийти до влади, на думку Макіавеллі, саме тому, що через деякий час вони побажають звернути того, кому допомогли отримати цю владу. Пояснити це можна тим, що володар стає об’єктом заздрощів. Відношення до Макіавеллі було неоднозначним серед вчених. Але слід згадати ще одну працю філософа, яка була написана після “Государя” — “Роздуми на першу декаду Тита Лівія” [32]. Тит Лівій — перший римський історик, який намагався представити історію умовною. Маючи на увазі феномен, застосований в праці Тита Лівія про моральні цінності, як

базу людської культури, Макіавеллі вірить в те, що можна побудувати в Італії ідеальне суспільство. Государ потрібен тільки для того, щоб навчити народ жити за законами, а коли кожна людина буде моральною, тоді не потрібен стане верховний правитель [32].

Для філософії нового часу характерним є романтизм. На думку сучасної української дослідниці, кандидата політичних наук Л. В. Яблонської, романтизм, який сформувався в епоху Нового часу не був черговим неприродним відгалуженням у становленні духовних способів осмислення дійсності епохи [33, с. 13]. “Це не занепад грандіозної вибудови раціоналізму буржуазної доби і не розгублене, спрощене пояснення у багатьох своїх формах новонародженої буржуазної епохи” [33, с. 13]. Це, на погляд вченої, “рефлексія стосовно об’єктивного процесу, яка не лише робить спробу дослідити особливу динаміку змін і процесів (особливо загострене їх відчуття та переживання як участь), які відбувалися тут, а й здійснює своєрідне розпредмечення “тотальної” технології політики, що стала вже позалюдською за своєю сутністю і вперше виявилася як простір буття всього суспільства, сформувавши складну систему владних відносин” [33, с. 13].

Кульмінацією німецького романтизму стало створення філософських і політико-правових доктрин Ф. Фіхте, Ф. Шеллінга, І. Канта, Г. В. Гегеля. “Саме логіка формування держави, яка б ґрунтувалась на справедливих законах, суть яких визначали б право та мораль, стала об’єднуючою ланкою для соціально-політичних теорій цих

мислителів. По-друге, дослідження дало можливість визначити наступні критерії політичного романтизму” [33, с. 14].

“Німецька класична філософія інтегрувала в собі відповідні уявлення попередніх періодів розвитку політико-філософської думки” [34, с. 15].

Українським науковець Н. П. Волкова пише: “Суспільство як соціальне об’єднання людей може функціонувати і розвиватися лише за цілеспрямованої, систематичної та організованої роботи з виховання кожної особистості” [35, с. 94].

Василь Сухомлинський розмірковував про виховання засобом бесіди про громадянськість. На думку великого українського педагога такі бесіди викликають у вихованців бажання бути хорошими, справжніми людьми. “Справжнє виховання включає в себе самовиховання. Виховна сила слова полягає саме в тому, що воно спонукає внутрішні духовні сили людини. Із захоплення красою та доблестю громадянськості народжується бажання стати морально красивим” [36, с. 454].

Маємо на увазі, що поняття “державна” — суспільне явище, яке має певні функції й управлінські взаємодії із суспільством у сучасному історичному і правовому контексті, що держава є формою суспільства, за допомогою якої воно стає впорядкованим, сталим і, як наслідок, розвивається. Своєю діяльністю держава надає соціальні послуги всьому суспільству [17, с. 28]. Сутність держави розкривається і реалізується через взаємодію із суспільством.

Висновки і пропозиції. Проаналізувавши наукові дослідження га-

лузі філософського знання можна говорити про полярні погляди на проблему державного управління у виховній сфері. З одного боку, держава повинна сприяти вихованню ідеальних громадян з метою вдосконалення суспільного організму, з іншого — виховання може базуватися на почуттях страху, що й втілювалося впродовж багатьох років тоталітаризмом.

Багатогранність та комплексність державного управління залучає понятійний апарат та методологічний інструментарій багатьох наук, серед яких особливе місце відведено філософії. Саме філософія дає змогу робити предметні висновки у науковій сфері державної служби та шляхом систематичного впливу формувати світогляд, сприяти процесові становлення моральних принципів особистості.

Проблема внутрішнього екстриму сприяє створенню стану внутрішнього розладу і дезорієнтації, відчуження людини від людини, наслідком чого є такі соціальні ентропійні явища, як пияцтво, наркоманія, навіть самогубство. Запобіганням подібним явищам є процес виховання на найвищому соціальному рівні — державному. В культурно-історичному і політологічному вимірах існує суперечливе уявлення про місце та роль влади у формуванні громадянського суспільства. Проблемам виховної сфери з точки зору сучасних філософських поглядів присвячені наукові розвідки багатьох українських вчених. Концепцію виховання, як запоруку якісного майбутнього України, треба будувати на духовних константах, стверджуючи національ-

ну разом з європейською громадянськістю в діалозі культур. Виховання є головною цінністю державності. Це базова складова національної безпеки та суспільної свідомості. Держава повинна через виховання формувати особливі риси інтелігенції та громадянського життя.

Держава повинна впливати на процеси виховання, враховуючи майбутній економічний і соціально-політичний розвиток, забезпечувати стабільний правопорядок з метою обороноздатності. Виховання має ґрунтуватися на філософсько-теоретико-методологічному аналізі всього виховного процесу та сучасних досягненнях науки. Отже, державне управління у сфері виховання є очевидним і необхідним для покращення людських особистостей та суспільства загалом, що підтверджено філософськими поглядами найвідоміших філософів людства та відображено в наукових розвідках провідних українських вчених.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Рубцов В. П.* Державне управління та державні установи / [В. П. Рубцов, Н. І. Перинська]; за ред. д-ра соціол. наук, проф. Ю. П. Сурміна. — К.: Ун-т “Україна”, 2008. — 440 с.
2. *Малиновський В. Я.* Теоретичні засади державного управління [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://svitppt.com.ua/politika/teoretichni-zasadi-derzhavnogo-upravlinnya.html>
3. *Корженко В. В.* Філософія виховання: зміна орієнтацій / В. В. Корженко; Укр. акад. держ. упр. при Президентові України. — К.: Вид-во УАДУ, 1998. — 303 с.

4. *Біленчук П. Д.* Філософія права / [П. Д. Біленчук, В. Д. Гвоздецький, С. С. Сливка]; ред.: П. Д. Біленчук; Європ. ун-т упр., безпеки та інф.-прав. технологій. — К.: Атіка, 1999. — 208 с.
5. *Гетьман А. П.* Філософія правового виховання: навч. посіб. / [А. П. Гетьман, О. Г. Данильян, О. П. Дзюбань, С. Б. Жданенко, Ю. Ю. Калиновський]; ред.: А. П. Гетьман, О. Г. Данильян; Нац. ун-т “Юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого”. — Х.: Право, 2012. — 242 с.
6. *Бойчук М. А.* Влада і громадянське суспільство: механізми взаємодії: автореф. дис. ... канд. політ. наук: спец. 23.00.01 “Теорія та історія політичної науки” / М. А. Бойчук. — Київ, 2007. — 20 с.
7. *Лісовський П.* Духовний капітал як філософська рефлексія в сучасній освіті України / П. Лісовський // Філософ. освіти. — 2010. — № 1/2. — С. 210–219.
8. *Івченко О. Г.* Людина в структурі громадянського суспільства: філософія ідентичності / О. Г. Івченко; Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. — 2-ге вид. — К.: Знання України, 2013. — 380 с.
9. *Кузьміна С. Л.* Філософсько-педагогічна концепція П. Д. Юркевича: автореф. дис. ... канд. філос. наук: спец. 09.00.050 “Історія філософії” / С. Л. Кузьміна. — Київ, 2010. — С. 22.
10. *Зінченко В. В.* Соціальна філософія менеджменту і освіти в інституційному вимірі глобального розвитку (інтегративна концептологія): монографія / В. В. Зінченко. — К.: Люксар, 2011. — 663 с.
11. *Йовенко Л.* Програма спецкурсу “Українське дитинознавство” / Л. Йовенко // Рідна шк. — 2007. — № 2. — С. 68–70.
12. *Шестопалюк О. В.* Гуманістичні аспекти громадянського виховання у

- вищій школі / О. В. Шестоपालюк // Теорія і практика упр. соц. системами: філософ., психол., педагогіка, соціол. — 2008. — № 1. — С. 26–32.
13. *Пономарьов О. С.* Філософія спілкування в контексті культури соціального управління / О. С. Пономарьов // Теорія і практика упр. соц. системами: філософ., психол., педагогіка, соціол. — 2011. — № 1. — С. 23–30.
 14. *Берегова Г. Д.* Взаємоперетин філософії освіти й виховання у теоретичній реконструкції форм і способів спілкування поколінь / Г. Д. Берегова // Вісн. Нац. техн. ун-ту України “КПІ”. — 2013. — № 1. — С. 3–9. — (Серія “Філософія. Психологія. Педагогіка”).
 15. *Архипова Є. О.* Гуманітарна освіта як засіб протидії негативним інформаційним впливам / Є. О. Архипова // Вісн. Нац. техн. ун-ту України “КПІ”. — 2015. — № 1. — С. 3–9. — (Серія Філософія. Психологія. Педагогіка.).
 16. *Левківський М. В.* Історія педагогіки. — К.: Центр навч. л-ри, 2003. — 360 с.
 17. *Ряшко В. І.* Теоретико-методологічний аналіз національно-патріотичного виховання студентської молоді / В. І. Ряшко // Вісн. Нац. ун-ту “Львів. політехніка”. — 2016. — № 837. — С. 418–425.
 18. *Желюк Т. Л.* Державна служба / Т. Л. Желюк. — К.: ВД “Професіонал”, 2005. — 576 с.
 19. *Лісовський П.* Парадигмальна система ціннісних орієнтирів у форматі духовного капіталу як запорука мудрого самозбереження / П. Лісовський // Гілея : наук. вісн. — 2013. — № 75. — С. 245–248.
 20. *Фицула М. М.* Педагогіка. — К.: Вид. центр “Академія”, 2000. — 544 с.
 21. *Андрущенко В. П.* Вступ до філософії. Великі філософії / В. П. Андрущенко. — К.; Х., 2005. — 512 с.
 22. *Афанасенко В. С.* Філософія / В. С. Афанасенко, В. І. Волович, Г. Т. Головченко, М. І. Горлач, В. Г. Кремень. — Х.: Прапор, 2004. — 735 с.
 23. *Бичко А. К., Бичко І. В., Табачковський В. Г.* Філософія / А. К. Бичко, І. В. Бичко, В. Г. Табачковський. — К.: Либідь, 2001. — 408 с.
 24. *Платон.* Сочинения: в 4 т. — Т. 3–4.1. — СПб.: Изд-во С.-Петербургу. ун-та, “Изд-во Олега Абышко”, 2007. — 752 с.
 25. *Губернський Л. В.* Філософія / Л. В. Губернський, І. Ф. Надольний, В. П. Андрущенко. — К.: Вікар, 2001. — 457 с.
 26. *Петрушенко В. Л.* Філософський словник : терміни, персоналії, сентенції / В. Л. Петрушенко. — Львів: Магнолія 2006, 2011. — 352 с.
 27. *Табачковський В. Г.* Філософія: світ людини / В. Г. Табачковський, М. О. Булатов, Н. В. Хамітов, Є. Андрос, А. Дондюк. — К.: Либідь, 2003. — 432 с.
 28. *Корженко В. В.* Філософія виховання: зміна орієнтацій / В. В. Корженко; Укр. акад. держ. упр. при Президентові України. — К.: Вид-во УАДУ, 1998. — 303 с.
 29. *Хамітов Н. В., Гармаш Л. Н.* Історія філософії. Проблема людини та її меж / Н. В. Хамітов, Л. Н. Гармаш. — К.: Наук. думка, 2000. — 271 с.
 30. *Макиавелли Николо.* Государь. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://royallib.ru/book>
 31. *Історія вчень про державу і право.* Політико-правова думка епохи Відродження, Реформації та Просвітництва: хрестоматія / [уклад. В. В. Сухонос]; Держ. вищ. навч. закл. “Укр. акад. банківської справи Нац. банку України”. — Суми : ДВНЗ “УАБС НБУ”, 2010. — 255 с.
 32. *Макиавелли Николо.* Рассуждения на первую декаду Тита Ливия [Элек-

- тронный ресурс]. — Режим доступа: <http://royallib.ru/book>
33. *Яблонська Л. В.* Романтизм як спосіб осмислення держави та нації у політико-правових концепціях мислителів Німеччини XVIII–XIX ст.: автореф. дис. ... : спец. 23.00.01 “Теорія та історія політичної науки”. — Л., 2002. — 19 с.
 34. *Ставченко С. В.* Філософське осмислення трансформації держави (історико-філософський аналіз) : автореф. дис. ... канд. філософ. наук: спец. 09.00.05 “Історія філософії” / С. В. Ставченко. — Дніпропетровськ, 2003. — 19 с.
 35. *Волкова Н. П.* Педагогіка / Н. П. Волкова. — К.: Академвидав, 2007. — 616 с.
 36. *Сухомлинський В. А.* Избранные произведения: в 5 т. / [редкол. А. Г. Дзеверин (пред.) и др.]. — К.: Рад. шк., 1979. — Т. 1. — 1979. — 686 с.
 5. *Het'man A. P.* (2012), *Filosofiya pravovoho vykhovannya* [Philosophy of legal education], Nats. un-t “Yuryd. akad. Ukrainy im. Yaroslava Mudroho”, Pravo, Kyiv, Ukraine.
 6. *Boychuk M. A.* (2007), “Government and civil society: mechanisms of interaction”, Ph.D. Thesis, Political science, National Pedagogical Dragomanov University, Kyiv, Ukraine.
 7. *Lisov's'kyu P.* (2010), “Spiritual Capital as a Philosophical Reflection in the Modern Education of Ukraine”, *Filosofska osvity*, vol. 1/2, p. 210–219.
 8. *Ivchenko O. H.* (2013), *Lyudyna v strukturi hromadyans'koho suspil'stva: filosofiya identychnosti* [Man in the structure of civil society: the philosophy of identity], 2nd ed, *Znannya Ukrainy*, Kyiv, Ukraine.
 9. *Kuz'mina S. L.* (2000), “Philosophical and pedagogical concept of P. Yurkevich”, Ph.D. Thesis, the history of philosophy, Hryhoriy Skovoroda Institute of Philosophy, National Academy of Sciences of Ukraine, Kyiv, Ukraine.
 10. *Zinchenko V. V.* (2011), *Sotsial'na filosofiya menedzhmentu i osvity v instytutsynomu vymiri hlobal'noho rozvytku (intehratyvna kontseptolohiya)* [Social Philosophy of Management and Education in the Institutional Dimension of Global Development (Integrative Conceptualism)], *Lyuk-sar*, Kyiv, Ukraine.
 11. *Yovenko L.* (2007), “Program of the special course Ukrainian Childhood Science”, *Ridna shkola*, vol. 2, p. 68–70.
 12. *Shestopalyuk O. V.* (2008), “Humanistic aspects of civic education in high school”, *Teoriya i praktyka upr. sots. systemamy: filos., psykholohiya, pedahohika, sotsiol.*, vol. 1, p. 26–32.
 13. *Ponomar'ov O. S.* (2011), “Humanistic aspects of civic education in high school”, *Teoriya i praktyka upravlenia sotsialnimi systemamy: filos.,*

REFERENCES

1. *Rubtsov V. P., Peryns'ka N. I.* (2008), *Derzhavne upravlinnya ta derzhavni ustanovy* [Public administration and state institutions], *Universytet “Ukrayina”*, Kyiv, Ukraine.
2. *Malynov's'kyu V. Ya.* *Teoretychni zasady derzhavnogo upravlinnya* [Theoretical foundations of state administration], available at: <http://svitppt.com.ua/politika/teoretichni-zasadi-derzhavnogo-upravlinnya.html> (Accessed 20 October 2017)
3. *Korzhenko V. V.* (1998), *Filosofiya vykhovannya: zmina oriyentatsiy* [Philosophy of education: change of orientations], *Ukr. akad. derzh. upr. pry Prezydentovi Ukrainy, Vyd-vo UADU*, Kyev, Ukraine.
4. *Bilenchuk P. D., Hvozdets'kyu V. D., Slyvka S. S.* (1999), *Filosofiya prava* [Philosophy of Law], *Yevrop. un-t upr., bezpeky ta inf.-prav. tekhnolohiy, Atika*, Kyiv, Ukraine.

- psykholohiya, pedahohika, sotsiol, vol. 1, p. 23–30.
14. *Berehova H. D.* (2013), “Interrelation-ship of the philosophy of education and education in the theoretical reconstruction of forms and methods of communication of generations”, *Visn. Nats. tekhn. un-tu Ukrayiny “KPI”. Ser. Filosofiya. Psykholohiya. Pedahohika.*, vol. 1, p. 3–9.
 15. *Arkhypova Ye. O.* (2015), “Humanitarian education as a means of counteracting negative informational influences”, *Visn. Nats. tekhn. un-tu Ukrayiny “KPI”. Ser. Filosofiya. Psykholohiya. Pedahohika*, vol. 1, p. 3–9.
 16. *Levkivs'kyi M. V.* (2003), *Istoriya pedahohiky* [History of pedagogy], Tsentr navchal'noyi literatury, Kyiv, Ukraine.
 17. *Ryashko V. I.* (2016), “Theoretical and methodological analysis of national-patriotic education of student youth”, *Visn. Nats. un-tu “Lviv. politekhnika”*, vol. 837, p. 418–425.
 18. *Zhelyuk T. L.* (2005), *Derzhavna sluzhba* [Public Service], Profesional, Kyiv, Ukraine.
 19. *Lisovs'kyi P.* (2013), “Paradigmall system of value pointers in the format of spiritual capital as a pledge of wise self-preservation”, *Hileya : naukovyy visnyk*, vol. 75, p. 245–248.
 20. *Fitsula M. M.* (2000), *Pedahohika* [Pedagogy], Vydavnychyy tsentr “Akademiya”, Kyiv, Ukraine.
 21. *Andrushchenko V. P.* (2005), *Vstup do filosofiyi. Velyki filosofyyi* [Introduction to philosophy. Great philosophies], Kyiv, Kharkov, Ukraine.
 22. *Afanasenko V. S., Volovych V. I., Holovchenko H. T.* (2004), *Filosofiya* [Philosophy], Prapor, Kharkov, Ukraine.
 23. *Bychko A. K., Bychko I. V., Tabachkovs'kyi V. H.* (2001), *Filosofiya* [Philosophy], Lybid, Kyiv, Ukraine.
 24. *Plato* (2007), *Sochynenyia* [Compositions], in 4 vols — Vol. 3|4.1., *Yzd-vo S.-Peterb. un-ta, “Yzd-vo Oleha Abushko”*, Saint Petersburg, Russia.
 25. *Huberns'kyi L. V., Nadol'nyy I. F., Andrushchenko V. P.* (2001) *Filosofiya* [Philosophy], Vikar, Kyiv, Ukraine.
 26. *Petrushenko V. L.* (2011), *Filosofs'kyi slovnyk : terminy, personaliyi, sententsiyi* [Philosophical dictionary: terms, personalities, sentences], “Mahnoliya 2006”, Lviv, Ukraine.
 27. *Tabachkovs'kyi V. H., Bulatov M. O., Khamitov N. V., Andros E., Dondyuk A.* (2003) *Filosofiya: svit lyudyny* [Philosophy: the world of man], Lybid', Kyiv, Ukraine.
 28. *Korzhenko V. V.* (1998), *Filosofiya vykhovannya: zmina oriyentatsiy* [Philosophy of education: change of orientations], *Ukr. akad. derzh. upr. pry Prezydentovi Ukrayiny, Vyd-vo UADU*, Kyiv, Ukraine.
 29. *Khamitov N. V., Harmash L. N.* (2000), *Istoriya filosofiyi. Problema lyudyny ta yiyi mezh* [Philosophy of education: change of orientations], *Naukova dumka*, Kyiv, Ukraine.
 30. *Makyavelly Nykolo* (2010–2017), *Hosudar'*, [The Prince], available at: <http://royallib.ru/book> (Accessed 20 October 2017).
 31. *Istoriya vchen' pro derzhavu i pravo. Polityko-pravova dumka epokhy Vidrodzhennya, Reformatsiyi ta Prosvitnytstva. Khrestomatiya* (2010), [History of the doctrine of the state and the law. Political and legal thought of the Renaissance, Reformation and Enlightenment. Reader], *Derzhavnyy vyshchyy navchal'nyy zaklad “Ukrayins'ka akademiya bankivs'koyi spravy Natsional'noho banku Ukrayiny”*, DVNZ “UABS NBU”, Sumy, Ukraine.
 32. *Makyavelly Nykolo* (2010–2017), *Ras-suzhdenyia na pervuyu dekadu Tyta Lyvyia Hosudar'*, [Thoughts for the first decade of Tita Libya], available

- at: <http://royallib.ru/book> (Accessed 20 October 2017).
33. *Yablons'ka L. V.* (2002), "Romanticism as a way of understanding the state and nation in the political and legal concepts of thinkers of Germany of the XVIII-XIX centuries" PhD Thesis, Theory and history of political science, L'viv, Ukraine.
 34. *Stavchenko S. V.* (2003), "Philosophical comprehension of the transformation of the state (historical and philosophical analysis)" PhD Thesis, History of Philosophy, Dnipropetrovs'k, Ukraine.
 35. *Volkova N. P.* (2007), *Pedahohika* [Pedagogy], Akademvydav, Kyiv, Ukraine.
 36. *Sukhomlyns'kyi V. A.* (1979) *Yzbranniie proyzvedenyia v 5 tomakh* [Selected works: in 5 volumes], Vol. 1. Radyanska shkola, Kyiv, Ukraine.